

Di Helbesta Kurdî de Destpêka Rêbaza Romantîzmê û Taybetmendiyan Romantîzma Hacî û Cegerxwîn

In Kurdish Poetry the Beginning of the Method of Romanticism of Haci and Cegerxwin

Zülküf ERGÜN*

PUXTE:

Romantîzm wek rêbazeke edebî di sedsala XVIIIan de cara pêşîn li Îngilîstanê derket holê û di demeke kurt de di nav edebiyatên neteweyên Ewropayê de belav bû. Ev rêbaz di sedsala XIXan de bi riya hin xwendekar û ronakbîrên Osmanî yên ku ji bo Fransayê hatibûn şandin di nav dewleta Osmanî de jî hat nasîn. Bi vî awayî romantîzma ronakger a fransî bi rengeke neteweyî di nav ronakbîrên Osmanî de wek meşrûtiyetxwazî û di nav ronakbîrên jêrdestê Osmaniyan de jî wek serxwebûnxwazî derket holê.

Dema ku li Stenbola paytexta dewleta Osmanî ev tişt diqewimîn Hacî Qadirê Koyî jî li Stenbolê bû û wek helbestvanekî Kurd cara yekemîn nûnertiya romantîzma neteweyî kir. Ji ber ku di serdema jiyana Hacî de Kurd negihîştin armancên xwe yên siyasî, di seranserî sedsala XXî de jî fikra romantîzma

neteweyî di edebiyata Kurdî de zindî ma. Ji ber vê çendê sed sal piştî Hacî û li ser şopa wî bi awayekî xurt vê carê Cegerxwîn nûnertiya romantîzma neteweyî kir.

* Wanebêj, Zanîngeha
Mardin Artukluyê, Enstîtuya
Zimanên Zindî, Şaxa
Makezanista Ziman û Çanda
Kurdî, Mêrdîn, Turkiye.

Lecturer, Mardin Artuklu
University, Living Languages
Institute, Kurdish Language
and Culture Department,
Mardin, Turkey.
e-mail: zwxeshevi@gmail.com

Herçend di nav wan de hin çiyawazî hebin jî Hacî û Cegerxwîn li ser fikra neteweyî, hişmendiya zimanê zikmakî, vejandina dîroka neteweyî, dijayetiya serekên feodal, xurtkirina hesta welatperweriyê, pesindana fikra rasyonel û bilind nixandina zanistên pozîtîv xwedî heman bîr û boçûn bûn. Ev jî nîşan dide ku her

du helbestvan di mijara romantîzma neteweyî de digihîjin hevdu û di vê xalê de Cegerxwîn şopgêr û mîratgirê Hacî ye.

Bêjeyên sereke: romantîzm, romantîzma neteweyî, Hacî, Cegerxwîn.

ABSTRACT:

As a literary method, Romanticism firstly appeared in England, in XVII century and in a short time spread among the literature of European nations. In the XIX century it was made known in the Ottoman state by some Ottoman students and intellectuals who were sent for France. In this way the French intellectual Romanticism in national colour appeared among the Ottoman intellectuals as pro-constitution and among the intellectuals subject to Ottomans as pro-independence.

When this happened in Istanbul, the capital of the Ottoman Empire, Hacî Qadirê Koyî was also in Istanbul and for the first time he represented the national Romanticism as a poet. Because of the fact that in Hacî Qadirê Koyî's century the Kurds couldn't reach their political aims, throughout the XX century the idea Romanticism remained lively in the Kurdish literature. Therefore, a century after Hacî Qadirê Koyî and following him as a short time, Cegerxwîn represented the national Romanticism.

Although there were also some differences between them, Hacî and Cegerxwîn had an idea about all the subjects such as national idea, importance of mother tongue, reviving of national history, strengthening the feelings of patriotism, praising the idea of rationalism and evaluating scientific positivism. This shows that both the poets in the national Romanticism meet one other and in this point Cegerxwîn is a follower and inheritor of Hacî Qadirê Koyî.

Keywords: romanticism, national romanticism, Hacî, Cegerxwîn.

1. DESTPÊK

Bêjeya romantîzmê binyada xwe ji “romance”yê wêrdigire. Ev bêje li Rojava di serdema serdestiya zimanê Latînî de ji zimanê Latînî yê deformebyûyî re dihat gotin ku gelê ne Latînî pê diaxifin. Peywendiya bêjeya romantîzmê bi bêjeyên “romane” û “roman”ê re jî heye. Di serdema navîn de Fransiyayê bêjeya “romane”yê ji bo çîrokên tirsnaq ên helbestkî û bêjeya “roman”ê jî ji bo destanên ku bi zimanê gel dihatin nivîsîn bi kar dianîn. Herweha ji bo tiştên ku peywendiya wan bi romanên re jî hebû sifeta “romantîk” bi kar dianîn. Lê di sedsala XVIIIyan de êdî romantîzm wek çemkeke edebî di wateya coş û xiroşiyê û tiştên xeyalî û hestiyarî de hat bikaranîn (Aytaç 2012, r. 210)

Romantîzm wek rêbazeke edebî û ronakbîrî cara yekem di sedsala XVIIIan de li Îngilîstanê peyda bû û demek şûnde jî li Almanyayê xurt bû. Herçend rêbaza romantîzmê pêşî li van welatan rûdabe jî; zêdetir li Fransayê deng veda û bi riya Şoreşa Mezin a Fransayê ev rêbaz li seranserê cîhanê belav bû. Romantîzm li ser bingeha serdema ronakbîriya Rojava şîn bû. Ji aliyekî ve bi peydakirina çapxaneyê û belavbûna zanistên nû re gelên Rojava li hemberî arîstokratan asta xwe ya ronakbîriyê xurt kirin, li aliyê din bi rêbaza Martîn Luther hinek bawermendên Mesîhî li dijî mezhebê katolik xwe li mezhebê protestan girtin û bi vî awayî xwe ji bin nîrê desthilata manewî ya “zîlamên dînî” rizgar kirin. Diderot, Montesquieu, Voltaire û J. J. Rousseau li ser vê zemînê, jêrxana fikrî ya Şoreşa Mezin a Fransayê amade kirin. Bêguman Şoreşa Mezin a Fransayê jî ber vê paşxaneya xwe ya siyasî û civakî ji aliyê siyasî, felsefî, dîrokî û edebî ve bû hêmaya rêbaza romantîzmê. Ji xwe karîgeriya romantîzmê ne tenê li ser edebiyatê; li ser hemû beşên hunerê, felsefeyê, dîrokê û siyasetê hebû. Ji ber vê taybetmendiya xwe, rêbaza romantîk bi hemû rûyên xwe ve di demeke kurt de bandora xwe li ser piraniya gel û dewletên cîhanê çê kir û di nav rewş û mercên her welatî de dirûveke nû wergirt. Loma jî di edebiyata her welatî de, li gor mercên wî welatî û li gor têgihîştin û armancên hunermendên wan welatan ciyawazî nîşan da (Olçay, KKEFD 2008, r. 369).

Li Fransayê romantîzm li ser bizava ronakgeriyê (enlightenment) geş bû. Ev bizava herçend cara pêşî li Îngilîstanê derketibe holê jî herî zêde li Fransayê deng veda. Ronakgerî wek îdeolojiya çîna navîn li dijî derebegîtiyê derket holê û heta Şoreşa Mezin a Fransayê karîger bû. Ronakgerên mîna John Locke, J. J. Rousseau, Voltaire, Diderot û Montesquieu li dijî bîr û baweriyên kilîseyê û rejîma derebegîtiyê eqil derdixistin pêş û ji her alî ve hewl didan ku xelkê hişyar bikin. Loma jî her yek ji wan wek mamostayekî komelayetî, rêberekî siyasî, şîretkarekî rewîştî û feylesofekî jiyane roleke girîng dîtin (Husên 2010, r. 79-81). Bizava ronakger bi van taybetiyên xwe zêdetir aliyê siyasî û komelayetî yê rêbaza romantîzmê diyar kir.

Romantîzma Îngilîzî li ser bizava sentementalîzmê (dîlzîzîtî) derket. Bizava sentementalî jî mîna bizava ronakger li Îngilîstanê peyda bû û wek çemk yekem car di pirtûka “Geşteke Sentementalî” ya Stern de hat bikaranîn. Nûnerên bizava sentementalîzmê li hember eqil girîngî dan hestên mirovî. Bi dîtina wan eqil nikaribû rastiya cîhanê keşf bike, ji ber vê jî helbestvanên sentementalî berê xwe dan cîhana navxweyî û hewl dan bi riya berfirehkirina hestên xwe cîhanê fêmkirin (Husên 2010, r. 83). Di helbestên sentementalî de zêdetir mijarên dînî, reşbînî û vejeriyana jiyana gund û siruştê cih girt û bi vî awayî bizava sentementalî bingeha romantîzma takekesî danî.

Romantîzma Almanî jî li ser bizava “Sturn und Drang” (Bahoz û Peroşî) serî hilda. Vê bizavê girîngî dida hest û nestên mirovî û berê xwe dida siruştê. Ji ber vê jî dirûşmeya vê bizavê gotina navdar a Jean Jacques Rousseau bû ku digot “Vegere siruştê”. Bêguman nûnerê herî navdar ê vê bizavê Herder bû û li ser destê wî, bizava “Sturn und Drang” dirûveke neteweyî wergirt. Lewra Herder li hember ziman û edebiyata klasîk a Yûnanî û Romanî berê xwe dida çavkaniyên neteweyî yên Almanî û digot berhemên me hinde Alman bin ewçend modern in (Aytaç 2012, r. 104-107).

Bi giştî wek rêbazeke edebî romantîzm li dijî rêbaza klasîk derket holê û ji hemû aliyan ve nirx û taybetmendiyên vê rêbazê red kir. Bi gotina Stendhal klasîzm hunera do bû, lê romantîzm hunera îro bû (Firset 1978, r. 12). Lewra klasîzmê xwe dispart monarşiya şahîtiyê, lê romantîzmê li ser rêgezên azadî, wekhevî û biratiyê berê xwe da “dewleta neteweyî” ya ku li ser sîstema komarî dihat saz kirin. Hunermendên klasîk weku dîrok û çavkanî ji edebiyatên Latînî û Yûnanî xwedî dibûn, lê hunermendên romantîk jêderên van edebiyatan dan aliyekî û li ser dîroka xwe ya neteweyî û li ser jiyana rojane ya gelê xwe nivîsîn. Di berhemên klasîk de eqil serdest bû, lê romantîkan giranî dan ser hest û fantaziyên şexsî, civakî û neteweyî. Berhemên klasîk edebiyata arîstokratîk bû û behsa jiyana wan dikir, lê berhemên romantîk deriyên xwe ji hemû çîn û tebeqeyên civakê re vedikirin. Ji ber vê jî li hember zimanê parzûnkirî yê arîstokratîk nivîskar û helbestvanên romantîk zimanê axaftinê yê gel esas girtin û ew qise û gotinên ku berê nedihatîn bikaranîn xistin nav berhemên edebî û meşrûiyetê dan zimanê rojane yê gel (Hiseynî 2006, r. 58-62). Bi vî awayî romantîzm wek edebiyateke alternatîf hat pênasekirin û bi van taybetmendiyên xwe bandor û şopên mayînde li ser edebiyata cîhanê hişt.

2. DESTPÊKA ROMANTÎZMA KURDÎ

Rêbaza romantîk piştî Rojava, karîgeriya xwe li ser gel û welatên Rojhilat jî çê kir, lê bêguman ji Rojava gelek derengtir û di nav rewş û mercên siyasî û civakî yên cîyawaztir de rûda. Di sedsala XIXan de dewleta Osmanî ya ku piraniya Kurdan jî di nav sînorên wê yên siyasî de diman ji her alî ve li hember dewletên Ewropayî lawaz dibû û paşve dikişîya. Piştî ku fikra neteweyî di nav neteweyên Osmanî de belav bû, desthilatdarên vî welatî bêtir nîgeran bûn û xwe mecbûrî zanist û fikrên nû yên Ewropayî dîtin, ji ber vê jî xwendekar şandin welatên Ewropayê û bi taybetî jî Fransayê. Piştî vê hewldanê, van ronakbîrên nû yên ku çûn Ewropayê pirtûkên edib û zanayên fransî wergerandin ser zimanê Osmanî û bi vî awayî berhemên romantîkên fransî di nav ronakbîrên Osmanî de belav bûn.

Ronakbîrên neteweya desthilatdar (Osmanî - Tirk) di bin karîgeriya van pêşhatan de ji bo rizgarkirina dewleta xwe û bicihkirina fikrên nû di nav gel de, li dijî sîstema zordar a monarşîk ketin nav hewldanan û xwestin bi riya hişyarkirina gelê xwe û bi danîna sistemeke meşrûfî deriyê azadî û wekhevîyê vekin û pêşî li hilweşîna dewleta xwe bigirin. Li hember vê rewşê edîb û ronakbîrên neteweyên bindest ên Osmaniyan jî bi riya van fikrên nû xwestin gelê xwe ji bo serxwebûn û rizgariya neteweyî han bidin û xwe ji bin nîrê Osmaniyan rizgar bikin.

Ji ber vê çendê rêbaza romantîk bi riya çavkanî û berhemên Fransî û bi naverokeke neteweyî di nav xelkên Osmanî de belav bû. Ji xwe romantîzma neteweyî berî ku di nav neteweyên dewleta Osmanî de belav bibe li Almanyayê û Îtalyayê peyda bûbû. Lewra dema dagirkirina Almanyayê ji aliyê Napolyon ve li hember Fransiyayê di nava Almanan de romantîzmeke neteweyî (national romantic) peyda bû (Aytaç 2012, r. 211). Herweha dagirkirina beşek ji axa Îtalyayê jî bû sedem ku li vî welatî raperîneke neteweyî rûbide (Husên 2010, r. 105).

Herwek neteweyên din ên dewleta Osmanî di nav edîb û ronakbîrên Kurd de jî romantîzmeke neteweyî serî hilda. Lewra di nîveka sedsala nozdehan de jinavbirina mîrekiyên Kurdan, zexta tevgera siyasî û neteweyî ya Ermenan û serxwebûna hin neteweyên herêma Balkanan bûn sedem ku di nav edîb û ronakbîrên Kurdan de jî romantîzmeke neteweyî belav bibe. Ji ber vê çendê wek yekemîn helbestvanê romantîk ê Kurd Hacî Qadirê Koyî bû alahilgirê romantîzma neteweyî ya Kurdî. Loma jî Amîr Hassanpour, Hacî Qadirê Koyî wek yekemîn pêşengê neteweyî yê çîna navîn û burjuvayê dizane (Hassanpour 2005, r. 131).

Romantîzma Kurdî di qonaxa yekemîn de li ser rêçîka bizava ronakger a romantîk bêtir bi rûyê xwe yê siyasî û civakî derket pêş û helbestvanên Kurd ên mîna Hacî, Ebdurehîm Rehmî Hekarî, Pîremêrd û Cegerxwîn jî wek têkoşerên siyasî û civakî hunerên xwe kirin bin xizmeta pêşketina gel û niştimanê xwe. Ji ber vê mebestê, helbestvanên romantîk ên Kurd ên mîna Hacî û Cegerxwîn têkoşîna xwe ji du aliyên ve bi rê ve dibirin. Ji aliyekî ve gelê Kurd bi tevahî li dijî dijminên derveyî han didan û doza azadî û avakirina dewleta neteweyî dikirin; ji aliyê din ve dijayetiya desthilatdarên komela Kurdî yên mîna şêx, axa û began dikirin û dixwestin di nava komela Kurdî de guhertinên bingehîn pêk bînin û berê gelê Kurd bidin cîhana nûjen a pêşketî.

Di edebiyata Kurdî de wek yekemîn helbestvanê romantîk Hacî Qadirê Koyî û sed sal piştî wî Cegerxwîn, herçend jî aliyê rûxsara helbestê ve li ser rêçîka helbesta klasîk mabin jî di naveroka helbestê de guhertinên cidî pêk anîn. Helbesta klasîk a Kurdî serçaviya xwe ji tesewîfê digirt û helbestvanên klasîk zêdetir behsa hestên

takekesî û manewî dikirin, lê di helbestên Hacî û Cegerxwîn de siyaset, meseleyên civakî û pêşketina madî ya cihanê bûn mijarên sereke yê helbestê. Xala hevbeş a her du helbestvanan jî dîdaktîzma civakî bû. Hacî û Cegerxwîn helbestên xwe ne ji bo fantaziyeke helbestkarane ji bo hişyarkirina komela xwe dihûnandin û ji fikarên edebî û hunerî zêdetir di nav fikarên siyasî û civakî de tevdigeriyan.

Di serdema Hacî de, wate di sedsala XIXan de ji helbestê zêdetir cureyên edebî yê mîna roman, şanoname û çîrokê populer bûn û gelek helbestvan û nivîskarên romantîk ên Rojava ji bilî helbestê roman û şanoname jî dinivîsandin. Ji ber vê jî, rêbaza romantîk ne tenê bi riya helbestê, bi riya gelek cureyên edebî pêgeha xwe di nav edebiyatê de berfirehtir dikir. Lê di wê serdemê de ji ber rewşa siyasî û komeleyî ya Kurdan, ev cureyên edebî hêja ji aliyê edîbên Kurd ve nehatibûn nivîsîn. Herçend Hacî ji bilî helbestê tu cureyeke din a edebî berhem neanîbe jî haya wî ji wê yekê hebû ku di cîhana pêşketî ya Ewropayê de cureyên nû yê edebî bêtir berbelav in. Ji ber vê jî di helbestên xwe de behsa vê mijarê dike û amaje bi edebiyata nû ya serdemiyane dike:

Zemane resmî caranî nemawe
Çiraxî nazim û munşî kujawe

Le dewrî ême roman û cerîde
Egerçî meqsed e, zanînî baw e
(Koyî 2004, r. 21)

Sed qa'ime qesîde kes naykirê be pûlê
Rozname û cerîde û kewtote qîmet û şan
(Koyî 2004, r. 85)

Hacî bi van malikên xwe di edebiyata Kurdî de cara pêşî xetekê di navbera edebiyata kevin û nû de dikişîne û diyar dike ku çiraxa helbestvanê berê (nazim) û nivîskarê pexşana berê (munşî) vemiriye, êdî dewra roman û rojnameyê dest pê kiriye û zanist bûye adet, ji ber hindê jî tu kesek qîmet nade qesîdeyên berê û sedê wan bi pûlekê jî nakire. Ev malik nîşan didin ku Hacî, yekemîn helbestvan û hişyarkerê edebiyata serdema nûjen e û romantîzm jî ji bo edebiyata Kurdî yekemîn rêbaza edebî ya nûjen e.

3. DU KESAYETIYÊN GIRÎNG ÊN ROMANTÎZMA NETEWÊYÎ YA KURDÎ

Hacî Qadirê Koyî (1816-1897) ji her aliyê ve wek yekemîn helbestvan û ronakbîrê romantîk ê Kurd derdikeve pêş. Herçend di medreseyan adeti yê berê de xwendina xwe temam kiribe jî, bi dîtina Maruf Xeznedar fikrên ronakbîrî û hevçerx ên Hacî hêja dema ku li Koyê bûye dest pê kiriye (Xeznedar 2010, r. 133). Ji xwe ji ber ku rexne li desthilata şêxan digire û di navbera wî û Şêx Nebî Maweylî de kêşe derdikeve, ji neçarî berê xwe dide Stenbolê. Bêguman di pêgihandina fikrên nûjen ên Hacî de hokara sereke tevgera nûjen a ronakbîrî û edebî ya li Stenbolê bû. Lewra di wê serdemê de di nav ronakbîr û edîbên Osmanî de fikrên nûjen ên romantîk li kar bû û di bin navê edebiyata Tenzîmatê de edîbên Osmanî dest bi avakirina edebiyateke nû kiribûn. Hacî jî bi çavlêkeriya van kesan û bi riya wergerên ku ji zimanê Fransî hatibûn kirin dest bi avakirina edebiyateke nûjen û neteweyî ya Kurdî kir. Hacî herçend ji welatê xwe dûr bû jî bi riya helbestên xwe dengê xwe digihand Kurdan û ew hişyar dikirin. Bi gotina Serdar Hemîd Mîran û Kerîm Mistefa Şareza (1984, r. 10) yê ku dîwana wî çap kirine Hacî her helbesta ku li Stenbolê dinivîsand, bi riya dost û hevaleyê xwe dişand Kurdistanê û xelkê Kurd ji pêşketinên cîhanê agahdar dikirin. Loma jî mîna ku Maruf Xeznedar jî dibêje di nava komela Kurdewarî de di belavkirina bîr û baweriyên ronakbîrî û şoreşgeriyê de roleke wî ya bilind hebû (Xeznedar 2010, r. 163). Ev tespît jî nîşan didin ku Hacî wek helbestvanekî romantîk di nava komela Kurdewarî de roleke baş ditiye û di vî warî de heta astekê bi ser ketiye.

Herçend di navbera wan de hin helbestvanên din jî hebin Cegerxwîn (1900/1903-1984) piştî Hacî, duyemîn helbestvanê binavûdeng ê romantîk e. Wî jî di medreseyan dinî yê klasîk de xwendiyê, lê di dirêjîya temenê xwe de çend salên pêşî ne tê de melatî nekiriye. Bi gotina wî di sala 1924an de li ser destê Şewqî Begê Erxenî hişyar bûye û bîr bi Kurdperweriyê biriye (Cegerxwîn 1995, r. 126). Di salên 1930î de şaşîk û cibeyê xwe diavêje û wek ronakbîrekî nûjen di nava komela Kurdî de dest bi xebatên siyasî û ronakbîrî dîke. Di sala 1938an de bi armanca ku zimanê Kurdî hînî zarokên Kurdan bike û di nav wan de hesta welatperweriyê belav bike li Amûdê komeleyekê (nadî) vedike (Cegerxwîn 1995, r. 226). Tevî xebatên siyasî yê Xoybûnê dibe, lê paşê ji wan vediqete. Di Civata Azadî û Yekîtiya Kurd de dibe sekreter, lê piştî demekê ji ber malmezînen Kurdan ji vî civatê jî vediqete (Cegerxwîn 1995, r. 263). Piştî salên 1949an digel komûnîstan dixebite (Cegerxwîn 1995, r. 284) û wek helbestvanekî komûnîst ê enternasyonal piştgirî dide bîr û baweriyên çepîtîyê û bi vî awayî welatparêziya xwe li ser esas û rêgezên marksîzmê ji nû ve saz dîke.

Xala ku Cegerxwîn ji Hacî vediqetîne ev e ku Cegerxwîn ji Hacî cîyawaztir wek helbestvanekî çep û komûnîst, rêbaza realîzma komelayetî û romantîzmê têkeli hev kiriye. Ji xwe Jdanovê (1896-1948) ku yek ji darêjerên realîzma komelaye-

tiya Sovyetê ye diyar dike ku nabe edebiyat piştî xwe bide romantîzmê, lê divê ev romantîzm, romantîzmeke şoreşgêr be (Moran 1991, r. 56) û digel realîzma komeleyetî bigunce. Ji ber vê çendê Cegerxwîn heta 1949an wek helbestvanekî neteweyî li ser rêbaza romantîzmê helbest nivîsîne, lê piştî ku bîr û baweriyên komunîstiyê qebûl kirine êdî digel romantîzma wî rêçika realîzma komelayetî jî di berhemên wî de li ber çavan dikevin. Loma jî di helbestên xwe de fikra çînayetiye parastiyê û hejar û karker li dijî sermayedaran han dane. Bêguman ev çiyawaziya wan ji ber mercên siyasî yên serdemên wan bû. Lewra Hacî helbestvanê piştî Şoreşa Mezin a Fransayê bû û zêdetir li ser azadî û şoreşa siyasî û civakî disekinî, lê Cegerxwîn helbestvanê piştî Şoreşa Bolşevîk bû ku ev şoreş li ser fikrê çînayetiye pêk hatibû. Ji ber vê çendê yek ji mijarên ku herî zêde Cegerxwîn li ser sekiniye fikrên çînayetiye û hişyarkirina çîna hejar û karkeran e.

Di nêzîkbûna bîr û baweriyên her du helbestvanan de karîgeriya çîroka jiyana wan jî heye. Her du helbestvan jî nûnerên çîna hejar in. Hacî di biçûktiya xwe de dê û bavê xwe ji dest dide, Cegerxwîn jî 15-16 saliya xwe da ji dê û bavê xwe sêwî dimîne. (Keyo 1985, r. 17) Hacî di nava xizanî û bêkesiyê de mezin dibe, Cegerxwîn jî. Her du jî medreseyên dînî dixwînin, lê melatî nakin, dijayetiya otorîteyên dînî dikin û di nava gel de fikrên nûjen belav dikin. Helbestên her du helbestvanan jî ji aliyê girseyeke mezin ve tîr pêşwazîkirin û li ser zar û zimanan digerin.

Ji aliyê edebî ve xala hevbeş a her du helbestvanan jî romantîzma wan a neteweyî ye. Di peydabûna romantîzma neteweyî ya Hacî de hilweşandina Mîrektiya Baban û bizava nûjen a edebî û ronakbîrî ya Stenbolê diyarker e, di romantîzma neteweyî ya Cegerxwîn de jî têkçûna Serhildana Şêx Seîd û bizava ronakbîrî û neteweyî ya Kurdên Sûriyeyê diyarker e. Ji ber helwesta wî ya neteweyî her du helbestvan jî Ehmedî Xanî wek pêşengên edebiyata Kurdî qebûl dikin û bi pesin navê wî hiltînin. Bi dîtina Hacî, Xanî bi saya bîr û baweriyên xwe yên ku di dibaceya *Mem û Zînê* de behs kiriye di nav hemû dewletên cîhanê û Kurdan de hatiye nasîn. Ji ber ku Xanî pêşengê fikra neteweyî ye Hacî xwe û Xanî wek danerê helbesta Kurdî dide zanîn. Bêguman Hacî bi gotina xwe ya “esasî nezmî Kurdî” amaje bi helbesta neteweyî ya romantîk dike.

Le mecmû’î duwel Soran û Botan
Le sayey em kitêbe nasraw e

Le Kurdan xeyrî Hacî û Şêxî Xanî
Esasî nezmî Kurdî danenawe
(Koyî 2004, r. 21)

Cegerxwîn jî ji ber heman taybetiya wî Xanî ji Zerdeşt û Mezdik û Manî çêtir dizane û wî wek rêberê neteweyî nîşan dide:

Ne pêxemberên me ne Zerdeşt û Mezdik û Manî
Yek rehberê me heye seydayê Xanî
(Cegerxwîn 1992, r. 60)

Deysemê meydana milletperwer î
Salarê bajarê ristên gewher î
....
Serdarê ristevan û pehlewana î
Rêberê Kurdistan Seydayê Xanî
(Cegerxwîn 2000, r. 261)

4. DI HELBESTÊN HACÎ Û CEGERXWÎN DE MIJARÊN HEVBEŞ ÊN ROMANTÎZMA NETEWÊYÎ

Di navbera Hacî û Cegerxwîn de her çend sed sal hebe jî gelek mijarên ku di helbestên xwe de amaje pê kirine li hev diçin. Helbet em dikarin bibêjin Cegerxwîn di bin tesîra Hacî de maye û ev rast e jî. Ji xwe di dîwanên xwe de Cegerxwîn gelek caran navê Hacî hiltîne û wî bi bîr tîne. Lê ji bilî vê kartêkirinê mirov dikare vê hevbeşiyê bi romantîzma wan a neteweyî ve jî girê bide. Lewra ne tenê di edebiyata Kurdî de di edebiyata cîhanê de jî di navbera helbestvan û nivîskarên romantîk de hevbeşiyên girîng hene. Niha em ê di helbestên Hacî û Cegerxwîn de van mijarên hevbeş rêz bikin û hevbeşiyên wan destnîşan bikin.

4. 1. Fikra Neteweyî

Fikra neteweyî yek ji encamên herî girîng ên Şoreşa Mezin a Fransayê bû. Ronakbîrên Fransî di vê serdemê de li hemberî sistema monarşiya şahîtiyê fikra dewleta neteweyî derxistin pêş û bûn danerên fikra dewleta neteweyî. Ji xwe dewletên neteweyî yên Rojava jî di encama van hewldanan de hatin dameziran-din. Fikra neteweyî di nav neteweyên xwedan dewlet de li hember “vîna monar-kan” bi danîna “vîna giştî ya neteweyê” derket holê. Ji xwe J. J. Rousseau bû ku bi gotina “vîna giştî” yekem car “netewe” weku bikerê rasteqîne pênase kir. (Ke-restecioğlu 2009, r. 330) Di nav neteweyên bêdewlet ên mîna Kurdan de jî fikra neteweyî û vîna giştî ya neteweyê li hemberî vîn û desthilata dewletên serdest hate pênasekirin. Ji ber vê çendê di helbestên romantîk ên Kurdî de fikra neteweyî, ne bi danîna sistema “komar”ê, ne jî bi avakirina “meşrûtiyet”ê hate derbirin. Lewra

ji bo derketina “vîna neteweyê” pêwistiya romantîkên Kurd bi “serxwebûn”ê hebû. Loma jî Hacî serxwebûna hin neteweyên Balkan ên ku berê di nav sînorên dewleta Osmanî de bûn wek nimûne nîşanî Kurdan dide û wan ji bo serxwebûnê han dide. Cegerxwîn jî çareserîya hemû êş û janên Kurdan di serxwebûnê de dibîne.

Bulxar û sîrb û yonan, hem Ermen û qeretax
Her pêncyan be te’dad nabin be qeddî baban

Her êke musteqîllin, kullekî dewletêk in
Sahîbî ceşş û rayet, erkanî herb û meydan
(Koyî 2004, r. 86)

Heta ko serbest nebî Kurdistan
Her dem sergêjî nayên rawestan
(Cegerxwîn 2003, r. 80)

Serê xurtemêran pira serxwebûn
Bi xwîna me millet dibênî hebûn
(Cegerxwîn 1997, r. 66)

Her du helbestvan jî ji ber rewşa nelibar a Kurdan serxwebûnê wek tekane rîya rizgariyê dibinin. Bi dîtina Hacî tu dewleteke cîhanê mîna Kurdistanê di rewşeke weha nizim de nîne. (Gellêkim bîstuwe pestî û billindiy dewlletan emma / Cîhan neydiwe pestî wa mîsalî halî Kurdistan) (Koyî 2004, r. 87) Cegerxwîn jî rewşa Kurdan bi “bindestî û zigurdiyê” destnîşan dike (Belê ez im Kurd / Îro ez mame / Bindest û zigurd / Ew tac û eywan / Tev çûn û rizîn / Dijmin nav û deng / Tev ji min dizîn / Xistin laşê min mîqrobên teres / Ta bûm perîşan bê nav û nekes) (Cegerxwîn 2003, r. 16).

Derbarê çareserkirina vî halê nebaş ê Kurdan de her du helbestvan jî di heman fikrî de ne. Li gor her duyan jî divê Kurd di nav xwe de teba bin, berê xwe bidin cîhana pêşketî, bi ilmê nûjen xwe perwerde bikin û bi rîya çekên pêşketî şerê rizgariya welatê xwe bikin. Bi dîtina Hacî heta Kurd “rêk nekevin” dê weha “xerabeabad” bimînin (Koyî 2004, r. 113). Cegerxwîn jî ji ber nebûna yekîtiyê, Kurdan di nav milletên cîhanê de wek miletekî “bêserî û parçebûyî” bi nav dike (Cegerxwîn 1992, r. 25). Ji bo rizgarbûna ji vê rewşê Hacî “selah” a Kurdan di “sîleh”ê de dibîne (Koyî 2004, r. 75). Ji ber vê jî bi dîtina wî divê Kurd wek mêşên hingiv kar bikin û çekên pêşketî yên mîna “top, tifeng û hawan” an peyda bikin (Koyî 2004, r. 84). Cegerxwîn jî herweku Hacî “necat” a Kurdan bi “tîving û top û şûr” ve girê dide (Cegerxwîn 1992, r. 91).

Ji bo çêkirina fikra neteweyî û gihîştina serxwebûnê her du helbestvan jî dawa homojenkirina komelê dikin. Hacî û Cegerxwîn herweku neteweperwerên serdema xwe jî bo avakirina nasnameya neteweyî yekîtiya ziman, çand û îdealên paşerojê pêwîst dizanin. Ji ber vê çendê Hacî bi gotina “yek berg û yek zuban û yek deng” dawa homojenkirina komela Kurdî dike û ev mijar paşê jî aliyê Cegerxwîn ve jî tê behskirin (Yek berg in û yek zuban û yek deng / Bê keybet û ‘eyb û ‘ar û bêdeng) (Koyî 2004, r. 113). (Ger nexwênin yekziman û berg û yekarmanc nebin / Her bibazin, wer bigazin vî berî nebin serî) (Cegerxwîn 2000, r. 316).

4. 2. Hişmendiya Zimanê Zikmakî

Hişmendiya ziman yek jî taybetmendiyên girîng ên romantîkan e. Lewra romantîkên Rojava jî ber fikra neteweperweriyê dixwestin xwe jî bin bandora ziman û edebiyata klasîk a Latîni û Yûnanî rizgar bikin û bi zimanê gelê xwe edebiyateke neteweyî ava bikin. Ji xwe yekgirtina zimanên neteweyî û fermîkirina van zimanan piştî van hewldanan pêk hat. Hacî û Cegerxwîn li ser rêçika Xanî jî aliyekî ve li hemberî zimanên der û cîranên Kurdan pesna zimanê Kurdî didin; jî aliyê din ve bala Kurdan dikişînin ser girîngiya ziman û dawa zimanekî yekgirtî û pet dikin. Hacî li hember zimanê edebî yê farisî pesnê Kurdî dide û di vê mijarê de jî ber xemsariya Kurdan gilî û gazincan li wan dike. Lewra bi dîtina wî belaxeta ku di zimanê Kurdî de heye ne di farisî de ne jî di zimanekî din de heye, lê ev ziman jî ber “bê te’essubî”ya Kurdan “bê rewac û beha” maye (Koyî 2004, r. 13). Hacî jî bo vê xemsarî û bête’esubîya Kurdan a derheqê zimanê Kurdî de di helbesteke xwe de mînakê Kurdekî Koyî dide. Ev zîlamê Koyî li Stenbolê dema Hacî dibîne jê re dibêje “alimên me yên qenc tev ji nav çûne û kes nemaye rê nîşanî xelkê bide, tenê şêx û alimê hêja Kak Ehmed heye, ew jî mixabin Quranê bi Kurdî ji xelkê re rave dike.” Zîlamê koyî jî ber vê kiriyara wî heyfa xwe li Kak Ehmed tîne û dibêje xwezî bi Kurdî Quranê jî wan re rave nekira (Koyî 2004, r. 140). Hacî li hemberî helwesta vî zîlamî gelek xemgîn dibe, jî aliyekî ve vî kesî bi kerîtiyê tewsîf dike, jî aliyê din ve careke din behsa hêjayîya zimanê Kurdî dike û di Kurdî de tu eyb û arî nabîne. Bi dîtina wî zîlamê Kurdî bi tu awayî jî farisî kêmtir nîne; eger mirov bala xwe bide her du zimanan, dê bê dîtina ku farisî jî Kurdî dizî ye, lewra bi dîtina wî Kurd jî farisan dêrîntir in. (Ya le gell Farisî çî ferqî heye / Bo çî ew rast e, bo çî em keçe ye / Ba wicûdî eger bikey diqqet / Tê degen kam le kamî ye sîrquet) (Koyî 2004, r. 141).

Hacî jî ber ku di avakirina nasnameya neteweyî de ziman tişteki girîng dizane, di helbesteke xwe de dibêje “eger mela, şêx, mîr û padişahên me kitêbên xwe bi Kurdî binivîsandana dê heta mehşerê nav û nîşanên wan bimana.” (Koyî 2004, r. 60-61). Ji ber vê çendê kesên ku Kurd in û bi zimanê xwe nizanin, bi bêeslî û

nesebiyê tawanbar dike. Hacî dibêje “eger Kurdêk bi zimanê bavê xwe nizanibe muheqeq diya wî hîz (qehp) e û bavê wî jî zînakar e.” (Koyî 2004, r. 60). Di mallekeke xwe ya din de jî sedema pesindana Xwedê bi pêşgirtina lomeyên xelkê ve girê dide û dibêje ji bo kes nebêje bi Kurdî pesnê Xwedê nehatiye dayîn ez pesnê Xwedê didim. (Me’lum e bo çî Hacî medhit deka be Kurdî / Ta kes nellê: Be Kurdî nekirawe medhî barî) (Koyî 2004, r. 58).

Cegerxwîn jî wek Hacî ji ber giringîpênedana Kurdî dikeribe û gazincan dike, lê di heman demê de behsa kêşeya yekîtiya zimanê Kurdî jî dike. Bi dîtina wî xelkên bajaran girîngî nadin zimanê xwe û bi zimanên biyanî diaxivin, herweha di nav gundan de jî yekîtiya ziman nayê dîtin. (Cegerxwîn 1992, r. 30) Ji ber vê çendê Cegerxwîn nexwendina bi zimanê xwe bi gotinên “şerm û esef”ê derdibirine. (Cegerxwîn 1992, r. 278) Bi dîtina Cegerxwîn divê hemû Kurd li ser Kurdmancî li hev bikin. Navên “lor, zaz, gor û bext”an dide û dibêje em hemû “Kurd” in û zimanê me jî “Kurdmancî” ye. (Ferqê lor û zaz û gor û bext çî ye / Em hemî Kurd û ziman Kurdmancî ye.) (Cegerxwîn 1992, r. 62).

Cegerxwîn derbarê pêşvebirin, pakkirin û yekxistina zimanê Kurdî de jî pêşniyazên xwe rêz dike. Bi dîtina wî divê bêjeyên pûç û xav ji Kurdî bînin avêtin û di şûna wan de bêjeyên sivik û ciwan bînin peydakirin, awazê Kurdî bê xweşikîkirin û peyvên qelew bi nazikî bînin bilêvkirin, ji bo ziman destûr bê danîn û Kurdî bi tîpên nû yên Latîni bê nivîsandin (Cegerxwîn 1997, r. 83-85).

Bi vî awayî hem Hacî hem jî Cegerxwîn di avakirina nasnameya neteweyî de girîngiya hişmendiya ziman derdixin holê û bi nêrîneke serdemiyane hem di nav Kurdan de hişmendiya ziman çê dikin hem jî wek neteweyên din di pêvajoya netewesaziyê de ji bo çêkirina zimanekî yekgirtî pêşniyazên xwe rêz dikin.

4. 3. Şanazîkirina bi Dîroka Neteweyî û Lehengên Dîrokî

Madam de Stayl romantîzmê wek helbestên zindîker ên rabirdûya neteweyan û edebiyata siwarçakîyê bi nav dike (el- Hemdanî 1989, r. 83). Buşra Ersanlı jî taybetiya herî mezin a rêbaza romantîzmê di nav heyraniyeyeke nostalgîk de di mezinkirina dîroka berê de dibîne (Ersanlı 2009, r. 29). Bêguman dîrok ji bo hemû romantîkan laboratuara sazîkirina nasnameya neteweyî û hêza manewiya “roja îro” bû. Bîranîna serweriyên berê ji bo serkevtinên duwarojê dihat bikaranîn û lehengên dîrokî ji bo xortên dema niha wek nimûne û modelên şênber dihatin nişandan. Ji bo vê mebestê gelek caran serweriyên berê û lehengên neteweyî ji rastiya xwe dûr diketin û li gorî pêwîstiyên îro bi hunermendî dihatin drametîzekirin û bi awayekî mubalexeyî dihatin derpêşkirin.

Martin van Bruinessen di helbestên Hacî de îdealîzekirina nostalgîk a serdema feodal bi romantîzma wî ya neteweyî ve girê dide (Bruinessen 2005, r. 71). Dîsa ji ber heman sedemê di helbestên Cegerxwîn ê ku dijminê arîstokratên serdema xwe bûn, kesayetên dîrokî yên arîstokrat payebilind û ronîdar in. Lewra herwek romantîkên neteweyên din di nêrîna Hacî û Cegerxwîn de jî dîrok û lehengên dîrokî çavkaniya manewiyata îro û hêza sazkirina paşerojê bûn. Ji ber vê çendê jî di helbestên Hacî û Cegerxwîn de bi hesret yada serweriyên rojên berê dihat kirin û “doya wan a xweş” ji ber “îroya wan a malkambax” (Alan 2009, r. 224) û “duwaroja wan a hêvîbexş” şemal didan. Hacî behsa mîrekên berê dike û di serdema wan de Kurdan azad û serbixwe, xwedan mulk û artêş û îrfan dizane. Cegerxwîn jî behsa dîroka dêrîn a Kurdan dike û bi hesret serdema cîhangîriya Kurdan bi bîr tîne.

Kiwa waliyî Senenduc, begzadey Rewanduz
 Kiwa hakimani Baban, mîrî Cizîr û Botan

Kiwa ew demey ke Kurdan azad û serbexo bûn
 Sultanî mulk û millet, sahibî ceşş û ‘îrfan
 (Koyî, 2004, r. 84)

Berê em hikûmeteke cîhangîr bûn li dinya;
 Wer temaşa bike eywana Kesra, neqş û nîgar.
 (Cegerxwîn 1992, r. 67)

Di helbestên Cegerxwîn de peywendiya do, îro û duwarojê di çarçoveya romantîzma neteweyî de baştir derdikeve holê. Di “Şerefnameya Menzûm” de ji bo rizgariya Kurdan gazî û hawara xwe dibe ber padişah, mîr û begên Kurdan û rasterast dewlet û hikûmetên berê dike hêza manewî ya damezirandina duwaro-jeke geş. Cegerxwîn li ser bingeha Şerefnameya Şerefxanê Bedlîsî di vê berhema xwe de navê çil û pênc xanedanên Kurdan dijmêre û ji mîr û padişahên van xanedanan hêvî dike ku bi hawariya Kurdan ve bînin û wan ji vî halê nebaş rizgar bikin. (Cegerxwîn 2003, r. 13-100) Di helbesta “Şehname Şehîdan” de jî yek bi yek navê beg, şêx, axa û pêşengên serdema xwe dijmêre û ji bo hişyarkirina bîra neteweyî ya Kurdan ji rûhaniyeta wan arîkarî dixwaze. Ev jî nîşan dide ku di helbestên Cegerxwîn de dîrok wek ruhekî neteweyî tê nîşandan û ji bo vejandina neteweya Kurd tê bikaranîn.

Ji bo vê armancê Hacî û Cegerxwîn di helbestên xwe de navên gelek xanedan û xweşmêrên Kurd dijmêrin. Hacî di diwana xwe de gelek caran navê Mîrekiya

Ezîzan a Cizîra Botan, Mîrektiya Erdelanê û Mîrektiya Baban bi bîr tîne. Cegerxwîn berê xwe dide dîroka kevin û behsa Mîtan, Sobar, Mîdya, Kardox, Hewrî, Elwend û Kaşoyan dike; herweha behsa Eyûbî û mîrekên serdema îslamî jî dike. Di mijara lehengên dîrokî de repertura her du helbestvanan jî dewlemend e. Hacî tevî navên mîrên Kurdistanê navê Selahedîn, Erdeşêr, Deysem, Qubad û Baz hiltîne. Lê repertuara Cegerxwîn ji ya Hacî dewlemendtir e. Ew jî tevî navê mîr û mezinên dîroka nêzik; behsa Ferîdûn, Erdeşîr, Keykawis, Xesro, Direfs, Guhderz, Ristem, Merwan, Ebû Mislim, Şêrgûh, Selahedîn, Kerîm Xan, Ferhad, Salar, Deysem û Behram dike.

Bêguman di mijara şanazîkirina bi dîroka Kurdî de helbesta herî navdar “Kî Me Ez” a Cegerxwîn e. Ev helbest seranser li ser vê nêrîna romantîkî hatiye hûnandin. Di vê helbestê de lehengê herî bihêz ê Cegerxwîn Selahedîn e. Helbestvan serfiraziyên Selahedîn yek bi yek dijmêre û li ser hîsabê Kurdayetiyê şanazî pê dike. Selahedîn ew kes e ku leşkerê Richard şikandiye û hemû Rojhilata Navîn parastiye, Tirk û eceman xwe dane ber siya wî û padişahan serê hespê wî girtiyê. Di helbesta Cegerxwîn de ji bilî Selahedîn, Erdeşêr û Noşîrewan jî pehlewane dîroka Kurdan in. Di serdema wan de sînoren hukumraniya Kurdan berfireh dibe û Kurd ji hind û yûnanan xeracê distînin (Cegerxwîn 2003, r. 15-16). Bi vî awayî Cegerxwîn di dîroka Kurdan de behsa serdemeke zêrîn dike û ji bo avakirina paşerojê geş tabloyêke romantîk pêşkêş dike.

4. 4. Wek Desthilatdarên Komela Kurdî Dijayetiya Şêx, Axa û Began

Yek ji taybetmendiyan rêbaza romantîk ew bû ku peyrevên vê rêbazê li dijî çîna arîstokrat derdiketin û behsa wekheviya civakî dikirin. Ji xwe erkeke diyar a helbesta romantîk jî dijayetiya desthilata siyasî û behskirina kêşeyên komelayetî û siyasî bû (Reûf Îsmail 2010, r. 20). Di serdema Hacî û Cegerxwîn de arîstokratên komela Kurdewarî şêx, axa û beg bûn. Ji ber vê Hacî û Cegerxwîn di helbestên xwe de êrişî wan kirin. Xwestin xelkê li dijî wan hişyar bikin û otorîteya wan a li ser xelkê bişkînin. Lewra ev kesayet piranî ji hişmendiya neteweyî bêpar bûn, li dijî berjewendiyên neteweyî ji bo berjewendiyên xwe yên şexsî û malbatî tédikoşin û xizmeta dijminên Kurdan dikirin.

Herwek li jorê jî hat diyarkirin dijayetiya arîstokratên Kurd di helbestên Hacî û Cegerxwîn de diyardeyêke mitleq nîne, lewra ji ber ku her du helbestvan di çarçoveya romantîzma neteweyî de li meseleyên civakî û siyasî mêze dikin, gelek caran nakokiyên çînî li aliyekî dihêlin û wan arîstokratên Kurd ên ku Kurdayetî kirine, wek qehremanên neteweyî nîşan didin û navê wan bi pesn û minet bi bîr tînin. Lê arîstokratên ku ne bi vî awayî ne wek dijmin dibînin û li dijî wan tédikoşin. Ev jî nîşan dide ku hem Hacî hem jî Cegerxwîn, ji nakokiyên çînî zêdetir ji ber

berjewendiyên neteweyî rexne li arîstokrat û malmezinên Kurdan digirin û pîvana wan a eslî “netewe” ye. Ji ber vê çendê di helbestên Hacî û Cegerxwîn de ew kesayetên arîstokrat ên ku tên rexnekirin, ew kes in ku xêra wan ji bo xelkê nîne û li dijî pêşketina gel in. Bi dîtina Hacî û Cegerxwîn, ev kes xelkê ji bo berjewendiyên xwe bi kar tînin û ji bilî mêtîngerî û xapandinê tu sûda wan ji bo komela Kurdî nîne (Alan 2009, r. 226-228). Di dîwana Hacî de ev mijar tenê li ser dijayetiya şêxan tê behskirin, lê di dîwanên Cegerxwîn de ji ber paşxaneyê wî ya fikrî ya marksîzmê tevî dijayetiya şêxan, dijayetiya axa û began jî tê kirin.

Bi dîtina Hacî, şêx li pêşiya pêşketinê asteng in, xelkê ji karûbarên dinyayê û xwendinê sar dîkin û wan hînî tenbeliyê dîkin. Çavê wan li malê xelkê ye û li ser piştê xelkê ji xwe re serwetê kom dîkin (Koyî 2004, r. 60-61). Xaneqa û tekyayên wan cihê şêlandina mirovan û komgeha mal û serweta xelkê ne. Loma jî Hacî bang li xelkê dike ku tu carî nekevin tora şêxan û xwe ji wan biparêzin. Lewra bi dîtina wî, şêx bi van kar û helwestên xwe, ne ku rêberiya xelkê dîkin, beravajî wê rêberiya xelkê dîkin (Koyî 2004, r. 104).

Cegerxwîn ne tenê êrîşî şêx, axa û began dike herweha êrîşî îdeolojiya wan jî dike. Bi dîtina wî dîn ne ew e ku xelk biçe destê şêxan maç bike, di vê serdemê de dînê rastîn ew e ku xelk ji bo serxwebûna xwe kar bike. Lewra li gor wî, şerên dînî êdî bi dawî bûne. Ji ber vê çendê jî di cîhana pêşketî ya Ewropayê de xortên Fransî û Îngîlîzî ne ji bo dîn, belku ji bo neteweya xwe şer dîkin. Bi dîtina Cegerxwîn Kurd heta nexwînin û hişyar nebin ew dê her di bin hikmê şêx, axa û began de bin (Cegerxwîn 1992, r. 26).

Bi baweriya Hacî û Cegerxwîn şêx li pêşiya xwendina xelkê rêgir in û ji ber xebatên wan medrese kavil bûne. Hacî şêxan wek mirovên durû bi nav dike û dibêje “tu kes ji wan naçe mizgevtê û medrese jî bêxwedî hiştine.” (Koyî 2004, r. 115). Herwek Hacî Cegerxwîn jî wan bi kavilkirina medreseyan tawanbar dike (Cegerxwîn 2003, r. 129) û dijayetiya wan a li hember xwendin û pêşketinê berçav dike.

Hacî jî Cegerxwîn jî şêxan û arîstokratên dewlemend bi xizmetkirina dijminan tawanbar dîkin û wan wek dijminê millet nişan didin. Hacî dibêje ew kesê dewlemendekî baş be, bêguman bendeyê Romiyan e û mirovekî nepak e. (Koyî 2004, r. 107). Cegerxwîn jî beg, axa û şêxên ku mîna mar û mişkan in, hevkar û hevparê dijmin dizane û wan wek tabûra pêncan a dijmin li qelem dide (Cegerxwîn 1992, r. 407).

Ji ber van kirinên kirêt ên şêxan her du helbestvan jî van kesayetên wek mirovên nepak, şehwetperest, nêrbaz û bêrewîşt berçav dîkin. Hacî dibêje şêx mîna seyên har di kolanan de li pey jinan digerin û ne tenê mêbaz in di heman demê de hetîwbaz in jî (Koyî 2004, r. 60, 61, 107). Cegerxwîn jî van kesayetên bi keçperestiyê bi nav

dike û wan di nav sefahetê de dizane (Cegerxwîn 1992, r. 303). Ji ber vê jî bi dîtina wan tekyayên şêxan ciyê pîsî û bênamûsiyê ne. Li gor Hacî divê mirovekî têgihîştî neçe wan mekanên pîsiyê, (Koyî 2004, r. 107) lewra li van deran ne dîn tê fêrkirin, ne jî namûs tê parastin (Koyî 2004, r. 67). Ji ber vê Hacî xaneqayan wek cihê “edeb-xaneyaya ‘am” bi nav dike û sedemê çûyîna xelkê jî wek “qezaya hacet”ê dizane (Koyî 2004, r. 162). Cegerxwîn jî hişyarî dide xelkê û dibêje Neqşebendî û Qadiriyan tekyayê kirine xana keran, loma jî divê xelk xwe navêje nav wî agirî (Cegerxwîn 2003, r. 109). Ji ber vê helwesta wan, her du helbestvan jî ji aliyê şêxan ve bi kufrê tînan tawanbarkirin û gelek caran ji ber vê çendê neçar dibin xwe biparêzin.

Wişke softî billê be şêxî teres
Ba be ser ma neyê mîsalî heres
...
Hez dekey têbigeyî le bêdînî
Bibe derwêşî şêxekan be hewes

(Koyî 2004, r. 95)

4. 5. Helbestvanên Romantîk Wek Rêberên Komela Nûjen Dêrdikevin Pêş

Helbestvanên romantîk ên Kurd jî wek ronakbîr û edîbên Fransî bi têkoşerîya xwe dêrdikevin pêş û rêberîya felsefeya nû ya jiyandê dikin. Lewra bi gotina Octavio Paz “*Helbesta romantîk îdîa dike ku ew bi xwe kirdar e. Helbest tenê gotin nîne, danezanekê baweriyê û çalakiyê ye.*” (Paz 1996, r. 62). Bêguman helbestvan jî di vê rewşê de ne tenê ronakbîrekî derveyê çalakiyê rûdanan e, bikerekî çalak û rêberê cemawerê bixwe ye. Hacî û Cegerxwîn, dema şêx û axa û began li ber çavê xelkê reş dikin mirovên mîna xwe wek rêber û pêşewa nîşan didin. Hacî dixwaze Kurdan li beramberî pêşketinê cihanê û dewletê hişyar bike, lewra heta Kurd hişyar nebin û ji dewletê agahdar nebin dê di bin barê Romîyan de bimînin. Hacî ji ber ku Kurd di şûna gotinê wî yê rast de (qisey sax) dilê xwe ji gotinê pûç ên şêxan re (wehîmey şêxekan) vedikin, dixwaze xweliyê li serê xwe bike, lewra doza hişyar-kirina Kurdan jê re bûye “illetî sewda”. Bi dîtina wî eger Kurd guhdariya wî nekin dê roj bê xwe bê weris bixeniqînin. (Kê dellê Kurdekan be îdrak in / Bes e em neqs e givê le min naken / Le qisey saxî min xelê degirin / Wehîmey şêxekan le dill degirin) (Koyî 2004, r. 107). (Ta le jêr barî Romîyan nemirin / Zehmet e qedrê beytî min bigirin / Qurşî kam cê bikem be ser xo da / Eme lêm bûyte ‘illetî sewda) (Koyî 2004, r. 108). (Qurî kiwê kem be ser xoma le xurbet / Xewim nayê le daxî milk û mîllet / Eger wek min xeberdar bin le dewlet / Le heyfan xo dexinkênin be bê pet) (Koyî 2004, r. 135).

Cegerxwîn ji Hacî gavekê pêşdatir diçe û xwe wek rêber û seydayê Kurd bi nav dike. Wezîfeya xwe teblîxkirina Kurdan dizane, ji gotinên xwe re dibêje “ayet” û felsefeya xwe wek dînekî raber dike. (Wezîfey xom her teblîxî Kurd e / Le mirdû herçî demînî naw e. / Cegerxwîn gerçî seydayê Kurd e, / Ta êsta pesnî kesêk nedawe.) (Cegerxwîn, 1992, r. 33). (Xêzên me nivîsîne bi xwe ayetê Kurd in; / Dê piştî me re ew di civatan de bixwînin.) (Cegerxwîn 1992, r. 52) (Ezê oleke pir ciwan çêbikim / Ji bo ez di wê de ewan rê bikim.) (Cegerxwîn 1992, r. 72).

Hacî û Cegerxwîn ji ber ku xwe wek rêberên civakî dibînin derbarê pêşketina komela Kurdî de jî pêşniyazên xwe raber dikin. Hacî dawa li Kurdan dike ku bixebitin û ji aliyê aborî ve mihtacî kesekî yan welatekî din nebin. Ji ber ku leymûn, xurme, rûnê zeytê û tiştên bi vî awayî ji Bexdayê tînan Kurdistanê Hacî dilgiran e û dibêje divê Kurd vana bi destê xwe li welatê xwe hilberînin (Koyî 2004, r. 153). Cegerxwîn jî dawa dike ku welat bi her awayî bê avadankirin. Li her cihê welat dezgeh, xwendîgeh û zanîngeh bînin damezirandin. Li kargehan firoke bînin çêkirin (Cegerxwîn 2003, r. 61-63). Li ser çeman pir û ji bo erebeyan riyên şose bînin çêkirin, di ser riyên hasin re tirên biçin û bînin, mirov bi riyê veguhestina asmanî li ser stêrkan bigerin, elektrîk li her cihê welat bê belavkirin û li her derî serayên bilind bînin lêkirin (Cegerxwîn 1997, r. 38, 95). Ev jî nîşan dide ku Hacî û Cegerxwîn edebiyatê wek çalakiyê siyasî û civakî dibînin û xwe jî wek rêberên nû yên civata Kurdewarî pênase dikin.

4. 6. Di Şûna Hesta Dînî de Xurtbûna Hesta Welatparêziyê

Piştî serdema ronakbîriya Rojava li Ewropayê hesta dînî her ku çû kêm bû. Mirovên mîna Martîn Luther li hember mezhebê katolîk ê ruhanî mezhebêkî eqlî û sekuler damezirandin. Loma jî Octavîo Paz li ser tîkiliya romantîzmê û protestaniyê dibêje “*Sînorên nivîskî yên romantîzmê digel sînorên dînî yên protestaniyê eynî ne.*” (Paz 1996, r. 66). Wate edîbên romantîk dema edebiyata klasîk red dikirin, ew paşxaneyê wî ya manewî jî red dikirin û xwe li ser manewiyateke nû ji nû ve saz dikirin. Bêguman ev manewiyata nû jî di bin sîbera dînê sekuler ê protestaniyê de “welatparêzî” bû. Di sedsela XIXan de ji ber ku her tişt li ser nasnameya neteweyî careke din dihat pênasekirin bi gotina Thomas Nipperdy “di vî serdemê de netewe bûbû dînekî bihêz ê laîk.” (Ersanlı 2009, r. 32).

Di edebiyata klasîk a Kurdî de jî çavkaniya manewiyata helbesta berê dîn bû, lê di helbestvanên romantîk ên mîna Hacî û Cegerxwîn de êdî şopên manewiyata berê nayên dîtîn. Helbestvanên klasîk pesnê Xwedê û pêxember didan, lê di helbestên Hacî û Cegerxwîn de pesnê welat û miletî tê dayîn. Hacî şivan û gavanekî Kurd beramberî du lek leşker dizane, şivaneke jin a Kurd li hember dijmin wek

qesab tewsîf dike, Hatemê Tai fîdayê cotkarekî Kurd dike û Alê Bermek jî dike qurbanê rêncberekî Kurd. Kurd di çavê Hacı de weha wêrek in ku mirîşkên wan jî hêjayî nêçîrvanê şahan in (Koyî 2004, r. 75, 81). Cegerxwîn ji Hacı gelek pêşdetir diçe û hezkirina welat û miletperestiyê wek dîn şîrove dike (Cegerxwîn 1992, r. 42). Welat ji bo Cegerxwîn “dîn, îman, but û lat” e. Ji ber vê çendê Kurd wî wek gawir û bêdîn bi nav bikin jî ji bo Cegerxwîn ne xem e, lewra dîn û îmana wî welat bi xwe ye (Cegerxwîn 1992, r. 113). Loma jî li ser navê hemû xortên Kurd miletperestiyê wek dîn qebûl dike.

Ola me xortan miletperestî,

Ji me dûr dixî xwarî û sistî

(Cegerxwîn 1992, r. 114)

4. 7. Li Hember Nêrîna Manegerî Cihgirtina Nêrîna Madegerî

Herçend romantîkên Rojava derbarê dîn û nêrîna manegeriyê de yek deng nebin jî bi peydabûna fikra pozîtîvîzmê re manewiyat û dîn ji binî ve hatin redkirin. Piştî demekê pozîtîvîstan li ser mîrata romantîkan fikrên xwe yên zanistperweriyê sebandin û dema romantîzm gihîşt ronakbîrên Rojhilat romantîzm û pozîtîvîzm tîkelî hevdu bûbûn jî. Lê bi nêrîneke giştî ji xwe piştî tevgera Ronesansê di nav ronakbîrên Rojava de karîgeriya dîn û manewiyatê şikiyabû. Ji ber vê çendê Octavio Paz jî balê dikêşe ser vê rasyonelîzasyonê û dibêje “*Di serdema navîn de helbest di bin xizmeta dîn de bû; lê di serdema romantîk de rastî bû dîn.*” (Paz 1996, r. 56).

Di sedsala XIXan de pozîtîvîzm jî herwek romantîzmê di bin navê nûjeniyê de di nav ronakbîrên Osmanî de belav bû. Îbrahîm Şînasîyê ku wek damezirînerê edebiyata nûjen a Osmanî tê qebûlkirin, dema li Parîsê ye Ernest Renanê pozîtîvîst dinase û dikeve bin karîgeriya fikrên wî. Herweha her du edîbên pêşeng ên edebiyata Osmanî Namîk Kemal û Ziya Paşa jî di nav çalakîyên Komeleya Osmanîyên Nû de (Yeni Osmanlılar Cemiyeti) di bin bandora fikrên pozîtîvîst de dimînin. Ji xwe di 1894an de bi derketina Kovara “*Servetî Funûn*”ê re pozîtîvîzm di nav edebiyata Osmanî de bi awayekî bihêztir cihê xwe digire (Yüce 2012, r. 2165-2166) û wek fikreke nûjen tê pêşwazîkirin.

Di nav vê fezaya ronakbîrî de fikra pozîtîvîst di nav ronakbîrên Osmanî yên ne Tirk de jî belav dibe û bi vî awayî Hacı Qadirê Koyî jî ji fikrên pozîtîvîzmê agahdar dibe. Di encama vê kartêkirinê de jî Hacı di helbesta Kurdî de yekem car ji hebûna tiştên ku nayên dîtin û nayên bihistin guman dike. Lewra Auguste Comteê ku danerê fikra pozîtîvîzmê ye dîroka mirovahiyê li ser qonaxên dînî, metafîzîkî û pozîtîfî ve dabeş dike û dibêje “*di serdema pozîtîfî de tiştên ku bi azmûnên zanistî neyên*

destnîşankirin cihê baweriyê nînin.” (Yüce 2012, r. 2159). Ji ber vê çendê Hacî jî ji ber ku nayên dîtîn û nayên bihistin guman dixê ser hebûna “hûr, xilman û perî”yan û dibêje: (Basî hûr û basî xilman û perî bo min meken / Wek mehî bêmihîrî xom nemdîtuwe û nembîstuwe) (Koyî 2004, r. 43).

Cegerxwîn nêrîna manegeriyê ji binî ve red dike û bi nêrîneke materyalistî her tiştî ji nû ve şîrove dike. Bi dîtina wî tiştên ku bi “tekrar û tehsîl”ê yanî bi azmûnên zanistî neyên îspatkirin bêbingeh in û divê xelk guhên xwe nede tiştên bi vî awayî. Herweha divê berhemên edebî û dînî jî ji nû ve bîn xwendin û bi nêrîneke materyalistî bîn şîrovekirin. (Çi tiştê ko esil nîne çima pir jê xeberdar î / Tu vî tiştî qe nas nakî bi tekrar û bi tehsîlê / Wekî min gotine Pîrê Cizîr û Hafîzê Şîraz / Serîhê wan temaşa ke, meke bawer bi te’wîlê) (Cegerxwîn 1992, r. 172). (Go: Ma te diye, fetwa te qey qewlê qedîm e? / Min gotê: Bi min qewlê qedîm xewn û xeyal e (Cegerxwîn 2003, r. 197).

Cegerxwîn di hin helbestên xwe de van fikrên xwe zelaltir dike û êdî wek mirovekî materyalist; Xwedê, hemû dînan û fikra afirandina cîhanê jî red dike. Bi dîtina wî Xwedê nîne û kesek jî nîne ku bikare cîhanê biafirîne, lewra cîhan ji mêj ve her hebûye û dê her bimîne. Bi dîtina wî çawa ku Xwedê nîne nebûn jî nîne her tişt di nav tevger û guherîna de ye û dê mirov jî wek madeyek her bimîne. Loma jî hemû dîn û mezheban derew dizane û peyxemberan jî wek rêberên civakî qebûl dike (Cegerxwîn 1997, r. 161).

Bêguman rasyonelîzasyona ku di pêvajoya modernîteya Ewropayê de her di werarê de bû di qonaxa pozîtîvîzmê de gihîşt lûtkeyê. Ji ber vê çendê dema ronakbîrên dewletên Rojhilat li hember Rojava bi paşvemayîna xwe hesiyar, çareserî di wergirtina zanistên pozîtîf ên Rojava de dîtîn û zanistên pozîtîf wek rêçeteya rizgariyê li ser xelkên xwe yên nexweş belav kirin. Di vê çarçoveyê de herwek helbestvan û ronakbîrên Rûs, Tirk, Fars û gelên din ên Rojhilatê, helbestvanên romantîk ên Kurdistan jî di helbestên xwe de xelk ji bo fêrbûna zanistên nûjen han dan.

Hacî sedemê paşvemana Kurdistan di perwerdeya dînî ya çewt de dibîne û li dijî vê têngbûna şaş a dînî, rîya eqil û fenên nû nîşanî xelkê dide. Bi dîtina wî cenet ne ji bo şivan û gavanan e, ji bo xwedî fen, ilm û îrfanê ye. Bi zikr û diayan mirov nikare bigihîje miradê xwe û tenê bi rîya xebatê mirov dikare daxwazên xwe bi cih bîne. Bi dîtina Hacî dema xelkên Rojhilat bi rimûz û naz û niyazan mijûl dibûn Ewropa bi rîya fenê gihîştibû pileya “îcaz”ê (Koyî 2004, r. 104) û zanîna wan a cîhanê ewçend zêde bûbû ku êdî li ser valahiya asîman lêkolîn dikirin.

Li beramber van pêşketinan Hacî alîgirê vê fikrê ye ku dîn bi nêrîneke rasyonel bê şîrovekirin. Ji ber vê çendê vê hedîsa Pêxember a ku dibêje “Utlubu’l ‘ilme we lew fî’s-Sîn”ê (Eger di Çînê de be ji daxwaza ‘ilm bike) jî xwe re dike palpişt û tehsîla

zanistên fenê wek wacibeke dînî û eqlî nişan dide (Koyî 2004, r. 105). Weku diyar e Hacî mîna pozîtivistên Ewropayî ji rêça dîn dernakeve, lê di bin karîgeriya vî fikrî de û li hember pêşketinên Ewropayê neçar dimîne dîn bi awayekî rasyonel şîrove bike. Bi dîtina wî eger dîn rast neyê şîrovekirin û zanistên nûjen neyên tehsîlkirin dê dîn jî ji nav biçe. Loma jî dibêje “ku alim birçî bimîne dê mushefa Xweda bi du nanan bifiroşe, sofî sed nimêjî dê bi tasek av bide û Şîî jî ji tîna sînglêdana xwe dê Huseyn û Hesên bi du dilopên avê bifiroşin.” (Koyî 2004, r. 106). Cegerxwîn jî xwendina zanistên fenê ji bo pêşvebirin û ronîkirina welat tiştêkî pêwîst dizane (Cegerxwîn 1992, r. 156) û herwek Hacî xwendina zanistên nû hem li ser mêran hem jî li ser jinan ferz dike.

Nêr û mê lem hedîse ferqî nîye
Ger mela nehîyî fermû dînî nîye
(Koyî 2004, r. 105)

Ey keçê rabe bixwîne da tu serbest her bijî
Zû ji xew tu ser hilîne bes bimîne bêmijî
(Cegerxwîn 1992, r. 132)

5. ENCAM

Herçend romantîzma Kurdî mîna romantîzma gelên din ên Rojhilat ji romantîzma Rojava derengtir rûdabe jî digel romantîzma Tirk û Fars û Ereban hema hema hevtemen e, lê Kurd ji van gelên navborî ciyawaztir qewmekî bêdesthilat bûn, ji ber vê jî edîbên Kurd ji gelek aliyan ve ji wan derfetên edîbên romantîk ên neteweyên serdest bêpar bûn. Di wan salan de rojname û çapemeniyêke azad a Kurdan nebû ku fikrên edîb û ronakbîrên Kurdan di nav xelkê de belav bike û bikare raya giştî bi pêşketinên cihanê agahdar bike. Lê milletên cîranên Kurdan tevî derfetên desthilatê xwedî rojname û çapemenî bûn û dengê wan berztir derdiket. Ev bêderfetî û sernegirtina serhildanên Kurdan ji bo avakirina dewleteke Kurdî bûn sedem ku romantîzma Kurdî wek hêviyêke serqurmiçandî tenê di sedsala XI-Xan de nemîne di dirêjahiya sedsala XXI de jî dewam bike. Ji ber vê çendê, herçend di navbera wan de sedsal hebe jî helbestên Hacî Qadirê Koyî û Cegerxwîn ji gelek aliyan ve li hev diçin û wek dewama hev xuya dikin. Helbet ev lihevçûn, ji ber neguherîna mercên siyasî, civakî û aborî ya komela Kurdî bû.

Romantîzma Hacî û Cegerxwîn herçend bi rewşa komela Kurdewarî ve girêdayîbe jî taybetmendiyên romantîzma Rojhilat û Rojava jî nişan dide. Rênişandana komelê, fikra neteweyî, hişmendiyê ziman, li dijî hesta dînî xurtbûna hesta welatperweriyê,

şanzîkirina bi dîroka neteweyî û têkoşerî taybetmendiyên romantîzma Rojava û nemaze taybetmendiyên romantîzma fransî bûn û ev taybetmendî di romantîzma Kurdî de jî reng vedabûn, lê di heman demê de daxwaza fêrbûna zanistên pozîtîf, pêşketina madî û aborî û teqlîdkirina Rojava taybetmendiyên romantîzma Rojhilat bûn û ev taybetmendî jî di edebiyata romantîk a Kurdî de dihat dîtin. Ji ber vê çendê jî mirov dikare bibêje ku edebiyata romantîk a Hacî û Cegerxwîn hem taybetmendiyên komela Kurdî nîşan dide, hem xwedî karektera romantîzma rojhilatî ye, hem jî di çarçoveya giştî ya romantîzma rojavayî de ye.

Taybetiya herî berbiçav a romantîzma Hacî û Cegerxwîn fikra neteweyî ye. Ji ber vê jî romantîzma wan zêdetir bi aliyê xwe yê neteweyî û siyasî derdikeve pêş. Her du helbestvan jî edebiyatê dikin navenda karûbarên siyasî û civakî. Helbesta wan di bin xizmeta hişyarkirina gel, afirandina fikra neteweyî, nasandina pêşhatên cîhanê, handana xelkê ji bo xwendin û zanistên pozîtîf, dijberîkirina diyardeyên kevin û dijayetiya nûnerên civaka paşdemayî de ye. Bi vî awayî her du helbestvan jî li ser şopa ronakgerên Ewropayî wek pêşengên romantîzma neteweyî di helbesta nû ya Kurdî de dibin damezirînerên îdeolojiyê nû.

6. ÇAVKANÎ

- Aytaç, G. (2012). *Yeniçağ Alman Edebiyatı* (Edebiyata Alman a Hevçerx). Ankara: Weşanên Doğu Batı.
- Alan, R. (2009). "Em di Eyna Dîrokê de", *Bendname*. Stenbol: Weşanên Avesta.
- Bruinessen, M. V. (Edt. Abbas Vali), (2005). "Ehmedê Xani'nin Mem û Zîn'i ve Kürt Milli Uyanışının Ortaya Çıkmasındaki Rolü", (Mem û Zîna Ehmedê Xani û Rola Wê ya di Derketina Hişyariya Neteweyî ya Kurdî de) *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (Rîşeyên Neteweperweriya Kurd), (ç. 1.) Stenbol: Weşanên Avesta.
- Cegerxwîn (1992). *Dîwana Yekan*, (ç. 1.). Stenbol: Weşanên Deng.
- Cegerxwîn (1992). *Sewra Azadî*, (ç. 1.). Stenbol: Weşanên Deng.
- Cegerxwîn (2000). *Aşitî*, (ç. 2.). Stenbol: Weşanên Deng.
- Cegerxwîn (2003). *Kî Me Ez*, (ç. 3.). Stenbol: Weşanên Avesta.
- Cegerxwîn (1997). *Zend Avista*, (ç. 2.). Stenbol: Weşanên Deng.
- Cegerxwîn (2003). *Ronak*, (ç. 3.). Stenbol: Weşanên Avesta.
- Cegerxwîn (2003). *Şerefnameya Menzûm*, (ç. 2.). Stenbol: Avesta.
- Cegerxwîn (2003). *Salar û Mîdya*, (ç. 3.). Weşanên Avesta.
- Cegerxwîn (1995). *Jînenîgariya Min*, (ç. 1.). Stockholm: Weşanên Apec.
- Cegerxwîn, Keyo (1985) "Jînenîgariya Cegerxwîn", *Kovara Hêvî*, 3, 17-18.
- el-Hemdani, S. E. (1989). *Mezahîbu'l-Edebî'l-Xerbî we Mezahîruha fî'l-Edebî'l-Erebiyî'l-Hedîsî*, (Rêbazên Edebiyata Rojava û Rengvedana Wê Di Edebiyata Erebi ya Nûjen de). Mûsil: Metbe'at-Wezaret'it- Te'lîmî'l-Alî.
- Ersanlı, B. (2009). *İktidar ve Tarih*, (Desthilat û Dîrok), (ç. 3.). Stenbol: Weşanên İletişim.

- Firset, L. (1978). *er-Romansîyye*, (Romantizm). Mewsu'etu'l-Mustelehî'n-Neqdî (c. 2, r. 12). Bexda: Daru'l-Hurriyye.
- Hassanpour, A. (2005). *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, (Li Kurdistanê Neteweperwerî û Ziman), (ç. 1.). Stenbol: Weşanên Avesta.
- Husên, H. (2010). *Rêbaze Edebiyekan*, (ç. 2.). Hewlêr: Çapxaney Rojhelat.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (Berhevkar: H. Birsen Örs), (2009): "Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten Frankeştayn'ın Canavarına" (Neteweperwerî: Ji Prens ku Rinda Razayî Radike Ber bi Dirindeyê Frankeştayn), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (Ji Sedsala 19. Heta Sedsala 20. İdeolojiyên Siyasî yê Nûjen), (ç. 3.). . Stenbol: Weşanên Zanîngeha Bilgî ya Stenbolê.
- Koyî, H. Q. (2004). *Dîwan*, (ç. D.). Weşanxaneya Nefelê.
- Serdar, H. M., Kerîm, M. Ş. (1984). *Dîwanî Hacî Qadîr Koyî*. Sine: ?
- Hiseynî, R. S. (2006). *Qutabxane Edebiyekan*, (ç. 1.). Hewlêr: Dezgay Twêjînewe û Billawkirdnewey Mukriyanî, Çapxaney Wezaretî Perwerde.
- Moran, B. (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, (ç. 8.). Stenbol: Weşanên Cem.
- Nesrîn, R. İ., (2010). *Erkî Şî'r Le Edebî Kurdîda*, (ç. 1.). Hewlêr: Çapxaney Rojhelat.
- Olçay, T. (2008). "19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Romantizm Üzerine" (Di Edebiyata Rûsî ya Sedsala 19an de li ser Romantizmê). *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi (Kovara Fakulteya Perwerdeyê ya Kazım Karabekir)*, 17, 367-381.
- Paz, O. (1996). *Çamurdan Doğanlar* (Kesên ku ji Heriyê Çêbûne). (Wergêr: Kemal Atalay). Stenbol: Weşanên Can.
- Xeznedar, M. (2010). *Mêjûy Edebî Kurdî*, (ç. 2.). Bergî Çarem. Hewlêr: Çapxaney Aras.
- Yüce, S. (2012). "Felsefi Düşüncenin Edebiyata Yansıması: Türk Edebiyatında Pozitivist ve Materyalist Anlayış" (Rengvedana Fikra Felsefî ya li ser Edebiyatê: Di Edebiyata Tirkî de Têgihîştina Pozitivist û Materyalist). *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 2155-2183.

Extended Abstract

As a literary method, Romanism, in XVII century first appeared in England and in a short time spread among the literature of European nations. Following this, under these different circumstances of these countries Romanticism took a new form. In this way, it took place with a sentimental interpretation in England, with an intellectual interpretation in France and with a national interpretation in Germany and Italy.

In the last half of XIX century when Ottoman state with the Tanzimat accepted the development of European countries and followed them as a model, it wanted to reach the stage of these developed countries by sending students there. Within this framework, the intellectuals who were sent to France were affected with romantic method and after returning they spread it among the Ottoman intellectuals by translations. In this way, the French romanticism spread the Ottoman people. After a while this effect appeared among the Ottoman intellectuals as pro-constitution and among the intellectuals subject to Ottomans as pro-independence against the monarchy of Sultan Abdulhamit II.

When this happened in Istanbul, the capital of the Ottoman, Hacı Qadirê Koyî was also in Istanbul and for the first time he represented the national Romanticism as a poet and pioneered this method as an intellectual of an oppressed nation. Because of the fact that in Hacı Qadirê Koyî's century the Kurds couldn't reach their political aims, throughout the XX century the idea Romanticism remained lively in the Kurdish literature. Therefore, a century after Hacı Qadirê Koyî and following him as a short time, Cegerxwîn represented the national Romanticism.

Although there were also some differences between Hacı and Cegerxwîn, when one takes attention to their writings it is very clearly understood that both the poets in the national Romanticism meet one other and in this point Cegerxwîn is a follower and inheritor of Hacı Qadirê Koyî. When one pays attention to the subjects of their poems, this fact is clearly seen.

Hacı and Cegerxwîn had an idea about all the subjects such as national idea, importance of mother tongue, reviving of national history, strengthening the feelings of patriotism, praising the idea of rationalism and evaluating scientific positivism. Both of the poets explain the present tense as the period of struggle, the past tense as source of power and proud of a nation and the future tense as the period of success and performing of national goals.

In order to reach their goals, both the poets think that changing of Kurdish association and its pioneers must be necessary. Therefore, in Hacı's poets shaiks, also in Cegerxwîn's poets shaiks, aghas and begs were shown as the figures such as dishonests and foes of Kurdish people. Both of the poets showed those patriotics like themselves as pioneers instead of the feudal guides. In their opinions, the people must begin to follow the new and patriotic guides instead of shaiks, aghas and begs

Hacı and Cegerxwîn wanted to change the structure of the Kurdish association. Hacı reinterprets the religion and explains it rationally and suggests a new interpretation of the religion in order to develop. However, Cegerxwîn sees the religion as an obstacle to development of the national goals and rejects it and celebrates materialism. For this reason, he suggests a totally ideological change to the people.

All the points mentioned show that despite some differences between them, Hacı and Cegerxwîn, in their poems, deal with the common subjects and literature as a political effort.